

**УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Колективна монографія

Під редакцією
Нестерчук Ю.О.

Умань
Видавець «Сочінський»
2016

УДК 338.43
ББК 65.32
С 76

*Друкується за рішенням вченої ради
Уманського національного університету садівництва
(протокол №2 від 26 листопада 2015 року)*

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор Коденська М.Ю.;
доктор економічних наук, професор Малік М.Й.;
доктор економічних наук, професор Непочатенко О.О.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів відповідальність несуть автори. Матеріали подаються в авторській редакції.

Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграційних процесів /
Під ред. д.е.н., професора Ю.О. Нестерчук. – Умань: Видавець «Сочінський», 2016. – 292 с.

ISBN 978-966-2643-22-0

У монографії викладені результати дослідження проблем розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграційних процесів. Значну увагу приділено проблемам діяльності сільськогосподарських товаровиробників з організаційної, економічної та фінансової точок зору. В роботі висвітлено питання інноваційної та технологічної політики забезпечення поступального розвитку АПК України. Зосереджено увагу на основних напрямках розвитку харчової промисловості у контексті євроінтеграції України. Розроблено пропозиції щодо організації сільського малого підприємництва. Враховано вплив соціально-економічних чинників на подальше функціонування аграрної сфери.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників та фахівців, які займаються питаннями розвитку аграрної економіки.

УДК 338.43
ББК 65.32

ISBN 978-966-2643-22-0

© Уманський національний
університет садівництва, 2016

ЗМІСТ

1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. The size of EU subsidies for agricultural farms and member states of the EU in years 2007-2013 (Tadeusz Filipiak, Warsaw University of Life Sciences - SGGW).....	10
1.2. Resources and sources of financing of the State Forests National Forest Holding in Poland (Barbara Gołębiewska, PhD, professor, Faculty of Economics, Warsaw University of Life Sciences)	16
1.3. Трансформація глобалізаційних процесів і зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, можливості, ризики (Губенко В. І., д.е.н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет).....	22
1.4. Перспективи глобалізаційних процесів та їх значення для аграрної сфери економіки України (Мухіна І.А., к.е.н., доцент; Хорунжий І.В., к.с.-г.н., доцент, Херсонський державний аграрний університет).....	30
1.5. Суперечності реалізації бюджетної політики аграрного фінансування: практичний аспект (Лемішко О.О., к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України; Соломатіна Т. В., к.е.н., доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля).....	35
1.6. Фінансове регулювання аграрного сектора України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку (Зеленський А.В., Подільський державний аграрно-технічний університет).....	45
1.7. Розвиток кооперації у сільському господарстві (Ревуцька А.О., к.е.н., ст. викладач, Уманський національний університет садівництва).....	53
1.8. Основні напрямки розробки проектів землеустрою агроформувань (Петренко О.Я., к. е. н, доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва).....	59
1.9. Особливості страхування сільськогосподарських ризиків (Улянич Ю.В., Гвоздєй Н.І., Улянич К.Ф., Уманський національний університет садівництва).....	64
1.10. Ціноутворення на продукцію сільськогосподарських підприємств та його державне регулювання (Харенко А.О., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	69

2. СТАН ТА УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО СТАНДАРТІВ ЄС

2.1. Використання системи НАССР – умова забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції (Непочатенко О.О., д.е.н., професор; Кіфоренко О.В., к.е.н., ст. викладач, Уманський національний університет садівництва).....	74
---	----

2.2. Стан і проблеми нормативно-правового регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств - виробників зернових культур (Юрченко А.Д., здобувач наукового ступеню, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва).....	81
2.3. Економічна сутність поняття організації виробництва в сільському господарстві (Пархоменко Л. А., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	87
2.4. Ефективність використання земельних ресурсів України (Пенькова О.Г., д.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	94
2.5. Лізинг як альтернативне джерело фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграційних процесів (Власюк С.А., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	99
2.6. Проблеми виробництва та реалізації овочевої продукції (Материнська О.А., к.е.н., ст. викладач; Завацька О.О., Вінницький національний аграрний університет).....	104
2.7. Соціально-економічні аспекти розвитку яєчного птахівництва в Херсонській області (Аверчева Н.О., к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»).....	109
2.8. Тенденції розвитку ринку меду в Україні (Шереметинська О.В., к.е.н.; Самчук Г.П., Національний університет харчових технологій).....	115

3. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

3.1. Землекористування – основа інноваційного розвитку сільгосп підприємств (Банєва І.О., д.е.н., професор; Ганжа В.В., Миколаївський національний аграрний університет).....	121
3.2. Інноваційні засади розвитку аграрної сфери на регіональному рівні (Боліла С.Ю., к.с-г.н., доцент; Коваль С.В., к.е.н., доцент, Херсонський державний аграрний університет).....	126
3.3. Сучасний стан та тенденції формування інтелектуального капіталу в аграрному секторі (Корнійчук А. М., к.е.н., доцент; Коломієць Т. В., аспірант, Вінницький національний аграрний університет).....	131
3.4. Сучасні тенденції інвестування розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери (Смолій Л.В., к.е.н., Уманський національний університет садівництва).....	138
3.5. Визначення закономірностей та пріоритетів розвитку виробничо-господарського комплексу країни (Потишняк О.М., к. е. н., доцент, Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова).....	146
3.6. Методологічний підхід до проектування і впровадження підсистеми моніторингу у системі стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери (Ткаченко С.А., к.е.н., доцент, Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»).....	154

3.7. Сучасний стан та зарубіжний досвід державного регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку (Гузар Б.С., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	159
3.8. Оцінка ринку інформаційних технологій для управління сільськогосподарським виробництвом (Гринчак О.В., к.т.н., доцент; Давлетханова О.Х., к.е.н., доцент; Миколайчук Я.Л., Уманський національний університет садівництва).....	165
3.9. Організаційно – економічне обґрунтування виробництва зерна на інноваційних засадах (Карєба М.І., к.е.н., доцент; Колесник В.В.; Алексєєва К.О., Миколаївський національний аграрний університет).....	173

4. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

4.1. Розробка оптимальної класифікації асортиментного ряду продукції м'ясопереробних підприємств (Вальтер А.О., аспірант, Херсонський державний аграрний університет).....	177
4.2. Оцінка фінансової стійкості підприємств молокопереробної галузі (Євчук Л.А., д.е.н., професор; Глушенко А.С., Чорноморський державний університет імені Петра Могили).....	186
4.3. Фінансова безпека як основа ефективного функціонування молокопереробної промисловості України (Конєва Т.А., к.е.н., доцент; Янченко В.М., Чорноморський державний університет імені Петра Могили).	191
4.4. Тенденції сучасного розвитку олійно-жирової промисловості (Сіднева Ж.К., к. е. н., доцент, Національний університет харчових технологій; Кузьмінська Н.Л., к. е. н., доцент, Національний технічний університет «КПІ»).....	199
4.5. Тенденції переробки насіння сої в Черкаській області (Концеба С.М., к.е.н., доцент; Підлубна О.Д., асистент; Сольський О.С., к.т.н. ст. викладач, Уманський національний університет садівництва).....	205

5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

5.1. Роль агроформувань у соціально-економічному розвитку села (Котвицька Н.М., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	214
5.2. Особисті селянські господарства в контексті розвитку підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки України (Лисенко А.М., к.е.н., доцент, Кіровоградський національний технічний університет).....	219
5.3. Теоретичні аспекти соціального ефекту при фінансовому забезпеченні підприємств (Власюк С.А., к.е.н., доцент; Багаутдінова О.С., Уманський національний університет садівництва).....	226
5.4. Економічні методи підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України (Марєха І.С., к.е.н., асистент; Миргородська В.С., Сумський державний університет).....	230

5.5. Діагностика фінансового стану сільськогосподарських підприємств (Фуртатов Ю.Ю.; Нетудихата К.Л., к.е.н., доцент, Чорноморський державний університет імені Петра Могили).....	238
5.6. Методика оцінки ефективності використання фінансових ресурсів підприємств (Гвоздей Н.І., к.е.н.; Улянич Ю.В., к.е.н., Уманський національний університет садівництва).....	244
5.7. Аналіз фінансової стабільності сільськогосподарського підприємства (Леонтьюк-Мельник О.В.; Синявська Н.С., Вінницький національний аграрний університет).....	252
5.8. Аналіз показників ліквідності аграрних підприємств та їх прогнозування (Бондаренко Н.В. к.е.н., доцент; Мушта К.О., Уманський національний університет садівництва).....	257
5.9. Проблеми забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства (Конева Т.А., к.е.н., доцент; Дишлюк І.Ю., Чорноморський державний університет імені Петра Могили).....	262
5.10. Нормування оборотних засобів як важливий напрям поліпшення їх використання (Колотуха С.М., к.е.н., доцент; Комишна Н.М., Уманський національний університет садівництва).....	268
5.11. Роль консалтингу в ефективному управлінні аграрними формуваннями (Гузар Б.С., к.е.н., доцент; Шупило О. В., Уманський національний університет садівництва).....	272
5.12. Проблеми підвищення продуктивності праці працівників на сільськогосподарських підприємствах (Материнська О.А., к.е.н., старший викладач; Сімоник Л.С., Вінницький національний аграрний університет)....	276
5.13. Особливості організації сільського зеленого туризму в сучасних умовах господарювання (Удовенко І.О., к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва).....	281
5.14. Актуальні проблеми відображення інформації про грошові кошти згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності (Утенкова К.О., к.е.н., доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва).....	285

сівозмін, агротехніки та дотримання системи органічного удобрення; організація збутових кооперативів органічних товаровиробників; агрострахування екологічного сільгоспвиробництва через створення державної сільськогосподарської страхової компанії та створення страхових компаній на кооперативних засадах, де засновниками й акціонерами будуть виробники, переробники та продавці екологічно чистої сільгосппродукції.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити висновки, що розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері регіону може бути досягнутий шляхом: перебудови системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб у сільськогосподарських продуктах; створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності в сільському господарстві з використанням сучасних засобів інформатики; формування системи моніторингу нововведень на сільськогосподарських підприємствах; прогнозування інноваційного розвитку: впровадження принципів інноваційного менеджменту: створення розгалуженої мережі фінансових структур та елементів інституційної інфраструктури з метою активізації залучення фінансових ресурсів в інноваційну сферу аграрного сектору; забезпечення законності прав інвесторів з боку незалежних судових органів і диференційованого надання пільг; впровадження системи страхування та перестраховування інвестицій на рівні світових стандартів, а також спеціалізованого бухгалтерського обліку за світовим стандартом. Реалізація зазначених заходів підвищить ефективність та конкурентоспроможність аграрного товаровиробника, збільшить вихід сільськогосподарської продукції та додатковий прибуток, і, як наслідок, надасть поштовх для економічного розвитку регіону.

3.3. Сучасний стан та тенденції формування інтелектуального капіталу в аграрному секторі

Розвиток аграрного сектору економіки в сучасних умовах відбувається під впливом низки факторів, рівень впливу більшості з яких змінюється відповідно до зміни типу системи господарювання. Стратегічним вектором розвитку сьогочасних аграрних підприємств є конвергенція з новим порядком господарювання на нинішньому етапі еволюції світової економіки, що характеризується переходом до постіндустріального суспільства. Рівень ефективності традиційних принципів і методів управління поступово знижується, оскільки донині система менеджменту підприємства аграрного сектору не передбачала управлінням таким специфічним ресурсом, як знання. Все це зумовлює необхідність побудови нової парадигми управління аграрним підприємством, що базується на активному формуванні, використанні та управлінні інтелектуальними ресурсами з метою накопичення інтелектуального капіталу і, як наслідок, досягнення запланованих результатів у вигляді понаднормового прибутку, підвищення доданої вартості продукції, розширення ринкового сегмента, підвищення лояльності клієнтів тощо.

Поступовий перехід до так званої «економіки знань» характеризується підвищенням ролі інноваційних процесів при формуванні конкурентних переваг підприємства. Очевидно, що людський фактор є визначальним у процесах створення інноваційного продукту, оскільки людські знання, творчість, вигадливість та

винахідливість є ядром інноваційного процесу. При ефективному управлінні людським капіталом поряд з оптимально сформованою організаційною структурою підприємства та налагодженим механізмом взаємодії з клієнтами виникають інтелектуальні ресурси як їх результат синергічної взаємодії. Комерціалізація інтелектуальних ресурсів призводить до формування та накопичення на підприємстві інтелектуального капіталу. Як зазначає Н. С. Лушак [168], «інтелектуальний капітал є найважливішим елементом у системі продукування інновацій, пошуку нових технологічних рішень, управління процесом втілення цих інновацій у продукти та їх поширення».

Стає очевидним, що динаміка інноваційних процесів в аграрній сфері значно залежить від міри накопичення інтелектуального капіталу на мікрорівні. На нашу думку, таку залежність можна формалізувати наступним чином:

$$I = f(IC) + a, \quad (1)$$

де I – динаміка інноваційних процесів аграрної сфери;

IC – темп накопичення інтелектуального капіталу на аграрних суб'єктах господарювання;

a – інші фактори.

Доречно було б зазначити, що інноваційний вектор розвитку агросектору є одним із пріоритетних, зокрема це підкреслено у Стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020, де зазначається, що пріоритетним напрямом досягнення стратегічних цілей серед іншого є «наукове забезпечення інноваційного розвитку, формування партнерських відносин між саморегульованими об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників, державою та галузевою наукою у сфері розвитку насінництва, селекції та племінної справи, техніко-технологічного забезпечення аграрного сектору»¹⁶⁹;

Відомо, що одним із принципів досягнення найвищого рівня ефективності діяльності будь-якої системи є принцип пропорційності. Оскільки високий рівень ефективності функціонування суб'єктів господарювання є основою для формування стійких конкурентних переваг, актуальним є питання пошуку найоптимальнішого поєднання різних факторів виробництва для досягнення бажаного рівня результативності та ефективності. Тому, оцінюючи капітал підприємства, необхідно враховувати принцип збалансованості або пропорційності, згідно з яким максимальний дохід від виробничо-господарської діяльності підприємства можна отримати при дотриманні оптимальних величин чинників виробництва, їх взаємозв'язку.

Як відомо, наразі єдиної методики оцінки інтелектуального капіталу як на макро-, так і на мікрорівні не існує. Враховуючи те, що осередком формування наукоємної продукції, а отже й інтелектуального капіталу, аграрного сектору є науково-дослідні організації та господарства. Для опосередкованої характеристики стану та тенденцій формування й накопичення інтелектуального капіталу, вважаємо за доцільне, здійснити аналіз динаміки кількісних та якісних показників діяльності науково-

¹⁶⁸ Лушак Н. С. Нарощування інтелектуального капіталу для інноваційної модернізації економіки України / Н. С. Лушак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 725 : Проблеми економіки та управління. – С. 156–163

¹⁶⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2014 № 806-р «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.

дослідних установ та організацій аграрного сектору.

Для кількісної характеристики доцільно брати до уваги динаміку кількості установ й організацій, які виконували наукові дослідження та розробки, динаміку кількості працівників сфери науки та обсяг виконаних робіт. Загалом у 2000 р. в Україні функціонували 1490 установ та організацій, які виконували наукові дослідження та розробки. У 2010 р. кількість таких установ зменшилася до 1303, а у 2014 р. – до 999. Тобто, за період 2000–2014 рр. кількість установ зменшилася на 32,95 %. У галузі сільськогосподарських наук у 2014 р. функціонувало 127 організацій, тоді як у 2000 р. їх кількість складала 186 одиниць ¹⁷⁰.

Одним із головних індикаторів, що відображає рівень розвитку аграрної науки, є динаміка кількості працівників даної сфери. У 2000 р. кількість науковців становила 187980 осіб, тоді як у 2010 р. їх кількість знизилася до 141086 особи. Станом на кінець 2014 р. кількість науковців становила 109636 осіб. У відсоткових характеристиках зменшення кількості науковців за період 2000–2014 рр. становило 41,67 %. Органами статистики зафіксовано, що кількість наукових кадрів аграрної сфери наприкінці 2014 р. складала 8866 осіб проти 13482 у 2000 р. та 12540 у 2010 р. Тобто, кількість працівників аграрної науки за період з 2000 р. до 2014 р. скоротилася на 34,24 %, що є вкрай негативною та насторожуючою тенденцією ¹⁷¹.

За період з 2009 р. по 2014 р. кількість організацій, які виконують науково-дослідні роботи у сфері аграрної науки щорічно зменшувалась в середньому на 4,61 % (див. табл. 1)¹⁷², при цьому кількість працівників зменшувалась щорічно на 8,24 %. При збереженні даних тенденцій кількість наукових організацій на кінець 2015 р. становитиме 120 од., на кінець 2016 р. – 111 од., на кінець 2017 р. – 103 од. Спираючись на прогнозне значення, кількість працівників даних організацій наприкінці 2017 р. складатиме 5686 осіб.

1. Динаміка основних показників науково-дослідної діяльності в аграрній сфері

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	2017*
Кількість організацій, які виконують науково-дослідні роботи, од.	162	168	161	141	135	127	120	111	103
Кількість працівників наукових організацій, осіб	13727	12540	10479	9951	9779	8866	7579	6633	5686

*Прогнозне значення

Важливим етапом оцінки тенденцій розвитку інтелектуального потенціалу є аналіз динаміки обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій, який у фактичних цінах характеризується зростанням зі 1978,4 млн. грн. у 2000 р. до 10950,7 млн. грн. у 2014 р. У аграрній сфері досліджувані показники становлять відповідно 84,99 млн. грн. та 602,37 млн. грн. При цьому за досліджуваний період зафіксовано зниження питомої ваги наукових та науково-технічних робіт у ВВП з 1,16 % до 0,7 % ¹⁷³. Таке суттєве зниження ще раз доводить,

¹⁷⁰ Дані Державної служби статистики України

¹⁷¹ Дані Державної служби статистики України

¹⁷² Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

¹⁷³ Дані Державної служби статистики України

що на шляху до інноваційного типу господарювання для вітчизняної економіки існують значні перешкоди, підґрунтям яких є невміле керування національною економікою, абстрагування від проблеми розвитку вітчизняного наукового сектору. Досвід передових країн свідчить про домінуючу роль розвитку науки для досягнення загальнодержавного розвитку, високого рівня конкурентоспроможності на світовому рівні.

Беззаперечним є той факт, що розвиток окремої галузі в значній мірі залежить від розвитку наукової сфери, яка обслуговує дану галузь. Аграрний сектор не є винятком, тому накопичення та ефективне використання інтелектуального капіталу аграрної сфери залежить від динаміки його формування в секторі аграрної науки. Звісно ж, одним із найважливіших джерел формування наукоємної продукції (а отже, інтелектуальних ресурсів та активів), аграрного сектору є науково-дослідні організації та господарства. В мережу наукових установ Національної академії аграрних наук України входить 201 підприємство, установа та організація, з яких 147 державних підприємств дослідних господарств.

Однією з основних функцій інститутів аграрної науки у галузі рослинництва є забезпечення підприємств галузі високоякісним насінням та садівним матеріалом. Так, за підсумками 2014 р. зусиллями працівників НААН вироблено 3 тис. тонн оригінального насіння сільськогосподарських культур, 42 тонни насіння батьківських форм соняшнику та 428 тонн насіння батьківських форм кукурудзи. Під урожай 2015 р. мережею НААН підготовлено до реалізації біля 10,9 тис. тонн базового та базового насіння ярих зернових та зернобобових культур (без кукурудзи), з них 1,0 тис. тонн ярої пшениці, 6,4 тис. тонн ярого ячменю, 1,1 тис. тонн вівса, 0,6 тис. тонн гороху, 0,5 тис. тонн сої та насіння інших ярих культур¹⁷⁴.

Продуктування наукоємної продукції вимагає не лише значних інтелектуальних зусиль, ресурсів, знань, але й формування системи охорони прав на її створення та реалізацію. Іншими словами, значної уваги потребує проблема формування захисту прав інтелектуальної власності як елемента інтелектуального капіталу на підприємствах аграрного сектору. За даними Державної служби інтелектуальної власності у 2014 р. подано 330 заявок на винаходи у галуззі сільського господарства, з яких 117 заявок від національних виробників і 213 – від іноземних. Обсяг поданих заявок на корисні моделі у галуззі сільського господарства складає 381, патентів – 516¹⁷⁵.

У галуззі рослинництва кількість поданих заявок на видачу охоронних документів на сорти рослин у Державній службі інтелектуальної власності України за 2012–2014 рр. залишається відносно сталим, тоді як кількість виданих охоронних документів у 2014 р. зросла (див. табл. 2)¹⁷⁶. Кількість поданих заявок на видачу охоронних документів на сорти рослин у патентних відомствах іноземних держав залишається досить низькою, а у 2014 р. не зареєстровано жодної заявки і не видано жодного охоронного документа.

¹⁷⁴ Звіт Національної академії аграрних наук України про використання коштів Державного бюджету України та результати наукової і науково-технічної діяльності за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : naas.gov.ua/upload/docs/ZvitNAANU-2014.doc

¹⁷⁵ Дані Державної служби статистики України

¹⁷⁶ Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

2. Динаміка поданих заявок на видачу та отримання охоронних документів на сорти рослин

Показники	у Державній службі інтелектуальної власності України			У патентних відомствах іноземних держав		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Подано заявок на видачу охоронних документів на сорти рослин	219	189	186	16	17	-
Отримано охоронних документів на сорти рослин	182	108	327	13	1	-

Більшість заявок на видачу охоронних документів на сорти рослин у вітчизняних відомствах подано державним сектором економіки, зокрема, у 2014 р. їх частка становила 92,4 %. Крім того, частка отриманих охоронних документів на сорти рослин державним сектором становила 93,95 %. У патентних відомствах іноземних держав у 2014 р. зареєстровано 11 заявок на видачу охоронних документів на сорти рослин (при чому всі вони були подані державним сектором), але не отримано жодного охоронного документу (див. табл. 3)¹⁷⁷.

3. Розподіл заявок на видачу охоронних документів та отримання охоронних документів на сорти рослин за секторами діяльності

У Державній службі інтелектуальної власності України						
	Подано заявок на видачу охоронних документів			Отримано охоронних документів		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Усього	263	206	226	205	129	397
державний	233	193	209	184	120	373
підприємницький	9	8	6	2	3	2
вищої освіти	21	5	11	19	6	22
У патентних відомствах іноземних держав						
Усього	16	20	11	13	3	-
державний	16	20	11	13	3	-
підприємницький	-	-	-	-	-	-
вищої освіти	-	-	-	-	-	-

Аналіз структури персоналу наукових організацій аграрного сектору (див. табл. 4)¹⁷⁸ свідчить про зростання питомої ваги дослідників в загальній структурі персоналу в середньому на 2,02 % на рік. Загалом за 2009–2014 рр. частка дослідників в структурі персоналу наукових організацій зростає з 47,97 % у 2009 р. до 55,98 % у 2014 р. Також зафіксовано зменшення частки допоміжного персоналу на 2,69 % в середньому за рік і на 3,8 % за досліджуваний період. На тлі даних тенденцій відбувається також зменшення частки техніків – в середньому на 3,89 % щорічно.

¹⁷⁷ Там же.

¹⁷⁸ Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

4. Структура персоналу наукових організацій аграрної сфери, у %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Середньорічний темп приросту (спаду), %
Дослідники	47,97	48,40	51,77	52,65	54,09	55,98	3,16
Техніки	20,33	20,93	18,39	16,78	16,63	16,54	-3,89
Допоміжний персонал	14,43	14,39	13,28	14,11	13,45	12,51	-2,69
Інші	17,26	16,28	16,56	16,46	15,84	14,98	-2,76
Всього	100	100	100	100	100	100	-

Відповідно до даних щодо розподілу дослідників за віком (див. табл. 5)¹⁷⁹, виявлено, що кількість науковців майже всіх вікових категорій, окрім категорії віком від 30 до 39 років, зменшувалася за досліджуваний період (2009–2014 рр.).

5. Розподіл дослідників за віком, осіб

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Середньорічний темп приросту (спаду), %	Відносне відхилення 2014 р. до 2009 р., %
до 29	1045	1019	881	857	882	803	-4,96	-23,16
30–39 років	1259	1302	1325	1304	1379	1359	1,58	7,94
40–49 років	1223	1176	1099	1030	1024	1000	-3,92	-18,23
50–54 років	819	789	715	717	694	636	-4,87	-22,34
55–59 років	679	687	587	589	552	475	-6,65	-30,04
60–69 років	719	727	552	506	527	501	-6,42	-30,32
70 років і більше	361	369	266	236	213	189	-11,60	-47,65

Вікова структура дослідників у період з 2009 р. до 2014 р. зазнала значних перетворень (див. табл. 6)¹⁸⁰. Так, значно знизилася частка працівників віком понад 70 років (з 5,91 % до 3,81 %). Помітним є зниження частки дослідників віком 55–59 років (-1,55 в.п.) та 60–69 років (-1,69 в.п.). На тлі загальної тенденції стало очевидним зростання кількості дослідників середньої вікової категорії, а саме від 30 до 39 років (+6,76 в.п.) та 40–49 років (+0,12 в.п.). Загальна питома вага цих двох категорій дослідників в загальній структурі становила 47,53 %.

¹⁷⁹ Там же

¹⁸⁰ Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

6. Вікова структура дослідників, у %

Вікова категорія	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Відносне відхилення, відсоткових пунктів
до 29	17,12	16,79	16,24	16,36	16,73	16,18	-0,94
30–39 років	20,62	21,45	24,42	24,89	26,16	27,38	6,76
40–49 років	20,03	19,38	20,26	19,66	19,43	20,15	0,12
50–54 років	13,42	13,00	13,18	13,69	13,17	12,81	-0,61
55–59 років	11,12	11,32	10,82	11,24	10,47	9,57	-1,55
60–69 років	11,78	11,98	10,18	9,66	10,00	10,09	-1,69
70 років і більше	5,91	6,08	4,90	4,50	4,04	3,81	-2,1
Усього	100	100	100	100	100	100	-

Важливим етапом дослідження є визначення структури витрат на виконання наукових робіт, оскільки аналіз основних факторів формування собівартості наукоємної продукції дає змогу формувати стратегії до її зниження.

7. Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт у галузі сільського господарства, тис. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014	Відносне відхилення 2014 р. до 2009 р., %
Всього	551299,5	565944,4	652615,7	642180,1	598705,1	8,60
Внутрішні витрати, в т.ч.	548111,2	564009,1	647005,3	636100,2	590817,1	7,79
внутрішні поточні витрати, в т.ч.	529179,9	550401,2	632675,7	616706,1	585119,4	10,57
витрати на оплату праці	313861,8	323064,2	354670,7	365682,1	330637,6	5,34
матеріальні витрати	80977,2	82919,8	120491,1	82633,1	86404,4	6,70
інші поточні витрати	134340,9	144417,2	157513,9	168390,9	168077,4	25,11
капітальні вкладення	18931,3	13607,9	14329,6	19394,1	5697,7	-69,90
у т.ч. устаткування	6680,6	9884,0	9733,0	7015,8	3708,5	-44,49
Витрати на дослідження і розробки, виконані співвиконавцями	3188,3	1935,3	5610,4	6079,9	7888,0	147,4

При проведенні аналізу динаміки витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в аграрній сфері (табл. 7)¹⁸¹ найбільш помітними тенденціями стали значне зниження рівня капітальних вкладень (-69,9 % за досліджуваний період) та зростання витрат на дослідження і розробки, що виконані співвиконавцями (+147,4 %). Більш ніж на чверть зросла кількість інших поточних витрат, тоді як витрати на оплату праці зросли лише на 5,34 %. Така динаміка свідчить про загострення проблеми інвестування у людський капітал аграрної науки, що може призвести до значних деструктивних наслідків у функціонуванні всього агросектору.

На основі вищезазначеного можна зробити висновки, що основними передумовами та тенденціями формування інтелектуального капіталу аграрної сфери є такі: зменшення кількості установ організацій, які виконують науково-дослідні роботи та кількості працівників даних установ; у структурі персоналу наукових організацій зростає частка дослідників та допоміжного персоналу; збільшується кількість працівників середньої вікової категорії при одночасному зменшенні частки працівників пенсійного віку; динаміка отримання охоронних документів на сорти рослин залишається відносно сталою; у структурі витрат на науково-дослідні роботи найбільшу частку займають витрати на оплату праці, але темп їх приросту є нижчим, ніж загальних витрат.

Оскільки основним результатом ефективного використання інтелектуального капіталу на підприємстві є отримання додаткового прибутку за рахунок реалізації продукції з високою доданою вартістю, а формування останньої є можливим лише при активному застосуванні наукових розробок, тому вважаємо за необхідне розробляти на державному та регіональному рівнях таку аграрну політику, яка б сприяла активному розвитку аграрної науки для забезпечення високої конкурентоспроможності підприємств АПК.

3.4. Сучасні тенденції інвестування розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери

Сучасні умови функціонування аграрних підприємств мають забезпечувати радикальні зміни в соціально-економічному просторі, які проявляються через підвищення інтенсивності процесів інтернаціоналізації, глобалізації, інформатизації та інтелектуалізації. Основою для розвитку сучасного аграрного сектору є передові технології, високий рівень освіченості та творчої праці, наукові розробки тощо. Іншими словами, досягнення високих показників ефективності аграрних підприємств нині все більше залежить від створення, накопичення і ефективного використання інтелектуального капіталу.

Основні акценти у визначенні напрямів економічного прогресу сьогодні переміщуються на завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до стратегії економіки, що базується на знаннях. В її основі лежать інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал¹⁸². Під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері доцільно розуміти капітал, що формується інтелектуальними, у т.ч. людськими, та

¹⁸¹ Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

¹⁸² Пенькова О.Г. Стратегія розвитку економіки: методологічні засади [монографія] / О.Г. Пенькова. – Умань: Видавець «Сочінський». – 2012. – 393 с.